

วรรณกรรมตำนานพระธาตุจังหวัดพะเยาในฐานะเป็นแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ
ในการสร้างนวัตกรรมนิทานในจังหวัดพะเยา
A Legendary Account of Phayao Pagodas as the Primary Source for
Tale Innovation of Phayao

Received: May 5, 2020
Revised: May 18, 2020
Accepted: May 18, 2020

ดาร์รินทร์ อินทับทิม¹และสิงห์คำ รักป่า²
Darinthorn Inthapthim and Singkham Rakpa
(s.rakpa@gmail.com)

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอการวิเคราะห์ รูปแบบ โครงสร้าง จารัตนนิยม และกลวิธีการสร้างวรรณกรรมตำนานพระธาตุในจังหวัดพะเยาจากเอกสารลายลักษณ์ วรรณกรรมตำนานพระธาตุในจังหวัดพะเยาจำนวน 19 เรื่อง ที่ปริวรรตและพิมพ์เผยแพร่และ ตำนานที่เรียบเรียงขึ้นใหม่ในฐานะเป็นข้อมูลปฐมภูมิในการนำมาสร้างนวัตกรรมนิทานเล่าขาน ประวัติพระธาตุเจดีย์ในจังหวัดพะเยา ผลการวิเคราะห์พบว่า รูปแบบวรรณกรรมพระธาตุประพันธ์ ด้วยร้อยแก้ว มีภาษาบาลีประกอบด้วย ภาษาที่ใช้ในการเขียนบรรยายประกอบด้วยภาษาร้อย แก้วล้านนาโบราณ และภาษาร้อยแก้วความเรียงสมัยใหม่ มีโครงสร้าง 3 ตอน คือ 1) เนื้อหากล่าว ย้อนหลังกลับไปสมัยพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ หรือเป็นเนื้อหาเป็นปรัมปราคติ 2) เนื้อหา กล่าวเหตุการณ์ภายหลังพระพุทธเจ้าทรงปรินิพพานแล้ว โดยมีการอ้างอิงบุคคลคือพระเจ้าอโศก มหาราช และ 3) เนื้อหากล่าวถึงเหตุการณ์ที่เชื่อมโยงถึงเวลาปัจจุบัน ด้านกลวิธีการสร้างพบว่า ตำนานพระธาตุพะเยา มีลักษณะจารีตหลักในการสร้างประกอบด้วย 1) ปณมพจน์และบันทึกส่ง ท้าย 2) จารัตนนิยมคำไหว้หรือคำนมัสการแสดงความเคารพนอบน้อม 3) จารัตนนิยมอนุภาค คือ ส่วนย่อยเล็กที่สุดของเรื่องมีความพิเศษและสำคัญ อนุภาคที่เด่นที่สุดในวรรณกรรมตำนานพระ ธาตุคือ เรื่องพระบรมสารีริกธาตุเป็นอนุภาคที่ส่งผลให้เกิดการแต่งตำนานมารองรับ การสร้างปู ชนียสถานเพื่อบรรจุ ประเพณี พิธีกรรม และความอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระบรมสารีริกธาตุ

คำสำคัญ: ตำนานพระธาตุจังหวัดพะเยา, กลวิธีการสร้างวรรณกรรมตำนาน, นวัตกรรมนิทาน

¹ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

² คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

Abstract

The article aimed to present form, structure, convention and to (2) examine strategic creation in the Phayao legendary literature focusing both on written form which are preserved in palm leaf manuscript, transcribed and published and verbal form, the oral form of 19 Phayao pagoda legend as the primary source for the tale innovation. Results showed that Pagoda literature was composed in the form of prose mixed with Pali language and ancient Lanna language together with modern prose style for the descriptive way. The structure of the legend literature consisted of 3 features: (i) content showing the story back to the time of the Buddha, (ii) content showing the event taking place after the Buddha's demise referring to important and historical persons like King Ashoka, and (iii) the content indicating certain incidents that link to the current events. Concerning creation, Phayao pagodas' legend has major creative conventions consisting of (i) Introductory part starting with solely Pali introduction and the concluding part, (ii) the convention of salutation part, and (iii) the convention of motif, the smallest part of the legend, the Buddha's relic is the motif leading to the composition of the legend to support the building of the pagoda to enshrine the Buddha's relic, practices, rites and other statements related to the Buddha's relics.

Keywords: Phayao Pagoda Legend, Strategic Creation of Legend, Tale Innovation

บทนำ

“พระพุทธเจ้าจึงกล่าวว่าดูราอาณนฺท์ เราได้มาจวบช่วงทองยังบนดอยที่นี้ภายหน้า
ฐานะที่นี้จะได้ชื่อว่าจอมทองจะและพระพุทธเจ้าทำนายแล้วจึงกล่าวว่า ดูราอาณนฺท์ เรามาฉัน
ข้าวที่นี้ ช่วงทองก็ไม่ให้ทานน้ำแก่เราและหาน้ำจกดื่มไม่ได้ อาณนฺท์จึงลงไปขอน้ำจิมพญานาค
ภายใต้ต้นดอยกลางทุ่งโน้นมาเถิด” (ตำนานพระธาตุจอมทองคัดมาจากตำนานพระเจ้าตนหลวง
ตำนานฉบับดั้งเดิม)

อาณาจักรภูมามยาวคือชื่อของพะเยาในอดีต โดยเริ่มจากการลงมาสร้างบ้านแปลงเมืองของผู้นำของผู้คนที่อาศัยอยู่บนที่สูงคอยตุงนามว่า ปู่จ้าวลาวจก และต่อมาแหล่งอารยธรรมแห่งนี้เป็นที่รู้จักกันว่า *หิรัญนครเงินยางเชียงแสน* และปู่จ้าวลาวจกได้นามว่า *ลวจักราช* เมื่อสิ้นยุคแล้ว มีทายาทหลายสิบคนทำหน้าที่ปกครองบ้านเมืองสืบมา จนมาถึงยุคของลาวเงินซึ่งต่อมาได้ให้บุตรชายชื่อขุนจอมธรรมขยับขยายแยกตัวเองไปสร้างบ้านก่อเมืองใหม่ ตามเส้นทางที่มีภูเขาหมูปูหรือดอยด้วน ซึ่งใกล้กับแม่น้ำสายตาหรือน้ำแม่อิง แล้วเรียกเมืองใหม่นี้ว่า ภูมามยาว หรือพะเยา ขุนจอมธรรมมีทายาทที่มีชื่อเสียงเพราะความเป็นนักรบคือขุนเจือง จนกลายเป็นบุคคลในตำนานของชนชาติในอินโดจีนได้แก่ลาว เวียดนามและเขมร มีรัชทายาทที่ปกครองบ้านเมืองสืบต่อมาจนถึงยุคของพญาจำเมือง (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2538) อาณาจักรภูมามยาวมีความเจริญรุ่งเรืองด้วยอารยธรรมเคียงคู่กับอาณาจักรสุโขทัย และเชียงใหม่ โดยเฉพาะด้านอักษรศาสตร์นั้นมีความโดดเด่นมาก จากหลักฐานศิลาจารึกหินทรายที่มีจำนวนถึง 112 หลัก (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ, 2544) บ่งบอกถึงความเจริญด้านดังกล่าวนี้ ความเจริญทางด้านศิลปวัฒนธรรมในพะเยา ล้วนได้รับอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่ได้รับการเผยแผ่มาถึงอาณาจักรภูมามยาวหลังพุทธศตวรรษที่ 49 หรือหลัง พ.ศ. 1800 หรือประมาณ พ.ศ. 1600 ซึ่งเป็นยุคของพ่อขุนจอมธรรมผู้เป็นพระราชโอรสของขุนเงินหรือลาวเงิน กษัตริย์ผู้ครองนครเงินยางเชียงแสน พุทธศักราช 1601 (จุลศักราช 421) ตำนานกล่าวว่าพ่อขุนเงินหรือลาวเงิน ดำริให้พระราชโอรส 2 องค์ คือ ขุนชินให้อยู่ในราชสำนักครองนครเงินยางเชียงแสน และขุนศรีจอมธรรมโอรสองค์ที่ 2 ให้ปกครองเมืองภูมามยาว (พะเยา) ซึ่งเป็นหัวเมืองฝ่ายใต้ ด้วยเกรงว่า หากให้พระโอรสทั้งสองอยู่ในราชสำนักเดียวกัน จะเกิดความขัดแย้งขึ้นได้ (พระธรรมวิมลโมลี, 2550)

ขุนจอมธรรม พร้อมข้าราชการบริวารชนเฝ้าพระราชทรัพย์บรรทมทุกเช้า พร้อมพลช้างพลม้า ตามเสด็จถึงเมืองภูมามยาว และโปรดให้พันธเสนาและ สามพญา บุโรหิตาจารย์ ไปตรวจดูภูมิสถานสำหรับตั้งเมืองใหม่ และได้พบภูมิสถานซึ่งเป็นที่ตั้งของเมืองโบราณเมืองหนึ่งนามว่า “สีหราช” อยู่เชิงเขาชมภูทางดอยด้วน ลงไปจรดฝั่งแม่น้ำสายตา มีสัณฐานคล้ายลูกน้ำเต้า มีหนองน้ำใหญ่อยู่ทางตะวันตก อันหมายถึงกว๊าน และทางทิศอีสานคือ หนองหิวและหนองแวง พงศาวดารโยนกกล่าวถึงการสร้างเมืองใหม่ด้วยพบว่า ตำบลต้า (แม่ต้า) มีภูมิสถานเหมาะสม

แก่การสร้างราชธานี ครั้นต่อมา เมื่อขึ้นครองเมืองแล้ว สั่งให้สำรวจหัวเมืองต่าง ๆ ได้ 180,000 คน จัดแบ่งได้ 36 พันนา พันนาละ 5,000 คน เช่น พันนาเชียงดี, พันนาทุ่งหลวง, พันนาท่าไคร้, พันนาแซ่ห่ม, พันนาแซ่ซ้อน, พันนาแซ่โหว้ เป็นต้น มีเขตแคว้นแดนเมืองในครั้งอดีตดังนี้ (พระธรรมวิมลโมลี, 2550) ขุนจอมธรรมปกครองไพร่ฟ้าประชาชนโดยตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม และยึดมั่นในบรรพพุทธานุสา บ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองด้วยโภคสมบัติ ฟ้าฝนตกตามฤดูกาล ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินตั้งอยู่ในศีลธรรมอันดี ปราศจากโรคภัยเบียดเบียน ชื่อสัตย์สุจริตต่อกัน ไม่มีสงคราม เจ้าประเทศราชต่าง ๆ ก็มีสัมพันธ์ไมตรีอันดีต่อกัน ทรงสั่งสอนไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินด้วยหลักธรรม 2 ประการ คือ อปริหานิยธรรม หลักปฏิบัติไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม 7 ประการ และประเพณีธรรม ขนบธรรมเนียมอันเป็นระเบียบแบบแผนอันดีงามของครอบครัว (สำนักงานจังหวัดพะเยา, ม.ป.ท. ม.ป.พ.) กล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาได้หยั่งรากลึกในอาณาจักรญากยามาวมาตั้งแต่สมัยพ่อขุนจอมธรรม สืบทอดมาจนกระทั่งปัจจุบัน ดังหลักฐานทางโบราณคดีและเอกสารตำนานฝ่ายวัดที่ระบุถึงพุทธศาสนสถานที่อยู่ในอาณาจักรญากยามาวในอดีต

ปัจจุบัน จังหวัดพะเยามีวัดทั้งหมด 434 วัด โดยมีสัดส่วนของวัดที่สังกัดธรรมยุติกนิกาย จำนวน 16 วัด 418 วัดสังกัดมหานิกาย (สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดพะเยา, 2555) ในจำนวนวัดเหล่านี้มีจำนวนหนึ่งที่มีพุทธสถานประเภทสถูปเจดีย์หรือพระธาตุประดิษฐานอยู่ ซึ่งแสดงให้เห็นความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาได้ชัดเจน แสดงให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องการสร้างสถูปเจดีย์บรรจุอัฐิธาตุตามที่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร ที่ฉินิกาย

มหาปรินิพพานสูตร ที่ฉินิกาย พระสุตตันตปิฎกได้กล่าวถึงเรื่องที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงการ สร้างสถูปเจดีย์บรรจุอัฐิธาตุไว้ที่ทางสี่แพร่ง เพื่อเป็นสถานที่สักการบูชาของพุทธบริษัท ภายหลังจากพระพุทธองค์ปรินิพพานแล้ว ซึ่งถือได้ว่าเป็นแนวคิดแรกเริ่มการสร้างสถูปเจดีย์เป็นครั้งแรกในพระพุทธศาสนา และพระพุทธองค์ได้ตรัสถึงอุปการบุคคล คือผู้ที่บุคคลที่ควรสร้างสถูปเจดีย์ถวายเป็นสถานที่บรรจุอัฐิธาตุ ได้แก่ (1) พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า (2) พระปัจเจกพุทธเจ้า (3) พระสาวกของพระตถาคต (อริยสาวก) และ (4) พระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม (ที.ม. (ไทย) 10/206/153–154) ในเรื่องดังกล่าวนี้ วรรณกรรมเรื่องอุบาสกกล่าวถึงที่ตำนานของการสร้างสถูปเจดีย์ว่า บุคคลทั้งสี่ดังกล่าวมานี้เป็นบุคคลสมควรแก่พระสถูป ที่เรียกว่าพระสถูป เพราะมีความหมายว่าเป็นของสูงเทียมเมฆ (พระคัมภีร์อุบาสก, 2511) ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชได้มีการสร้างพระสถูปเจดีย์ถึง 84,000 องค์ จากนั้นมาการสร้างสถูป

เจดียก็ได้ขยายไปยังประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา (พระศรีวิสุทธิโกศล, 2546) สถูปเจดียดังกล่าวนี้ถือเป็น อุทเทสิกเจดีย คือสิ่งที่สร้างขึ้นโดยเจตนาอุทิศแก่พระพุทธเจ้าหรือแทนองค์พระพุทธเจ้า เช่น เจดีย บัลลังก์ รอยพระพุทธบาท พระพุทธรูป พระพิมพ์ เป็นต้น (สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร, 2550) หรือ “อุทเทสิกะเจดีย” คือสิ่งที่สร้างขึ้นเพื่ออุทิศถวายพระพุทธเจ้า ไม่ว่าสิ่งนั้นจะเป็นอะไรก็ตาม หากนอกเหนือไปจากธาตุเจดีย บริโภคเจดีย และธรรมเจดียแล้ว ให้ถือเป็นอุทเทสิกะเจดียทั้งสิ้น (ประภัศร์ ชูวิเชียร, 2554)

คำว่า พระธาตุ ในบริบทล้านนาหมายถึง พระธาตุเจดีย ซึ่งใช้เป็นทีประดิษฐานบรรจุสิ่งศักดิ์สิทธิ์คือ พระบรมสารีริกธาตุ เรียกโดยย่อว่า พระบรมธาตุ หมายถึง พระอัฐิขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันคือพระสมณโคดมหรือศากยมุณี ซึ่งพระองค์ได้ทรงอธิษฐานไว้ก่อนที่จะเสด็จเข้าสู่ปรินิพพาน ให้คงเหลือไว้หลังจากการถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระตามหลักฐานในมหาปรินิพพานสูตร ทีฆนิกาย พระสุตตันตปิฎก เพื่อให้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธบริษัทในภายหลัง เมื่อกล่าวถึงพระอัฐิธาตุของพระพุทธเจ้า พุทธศาสนิกชนส่วนมากเข้าใจดีว่า คำว่า “พระบรมสารีริกธาตุ” ใช้เรียกเฉพาะ พระธาตุของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้น หากเป็นของพระอรหันตสาวก จะเรียกว่า “พระธาตุ” ดังนี้ เพื่อป้องกันความสับสน พระธาตุในบริบทของล้านนาตะวันออกคือพะเยาในบทความนี้ คืออุทเทสิกเจดีย ที่เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ และอาจรวมถึงพระธาตุของพระอรหันตสาวกด้วย

จากรายชื่อวัดทั้งหมด 434 วัด มีวัดที่มีคำพระธาตุ หรือวัดพระธาตุ จำนวน 41 วัดที่ได้ชื่อเช่นนั้นเพราะที่เป็นที่ตั้งของพระธาตุ และในจำนวนนี้มี 19 แห่งมีตำนานเล่าขานถึงประวัติที่มาที่เกี่ยวข้องกับเสด็จจาริกมาของพระพุทธเจ้าทั้งที่อยู่ในรูปมูขปาฐะหรือการเล่าขานสืบทอดกันมาและรูปแบบลายลักษณ์ ได้แก่

1. ตำนานพระธาตุจอมทอง
2. ตำนานพระธาตุภูขวางหลวง
3. ตำนานวัดพระธาตุขิงแกงสำนวนเดิม ปรีวรตจากใบลาน
4. ตำนานพระธาตุหงส์หิน
5. พระธาตุจอมศีล (สำนวนของ พระมหาศรีบวรตร ธิธมโม)
6. ตำนาน พระธาตุจอมไคร้ (สำนวนพระมหาศรีบวรตร ธิธมโม)
7. ตำนาน พระธาตุดอยจุก

8. ตำนานวัดพระธาตุป่าแดงบุญนาค
9. ตำนานพระธาตุปูปอ (พระเกศาธาตุ) ตำบลคงเจน กิ่งอำเภอภูพานยาว
10. ตำนานพระธาตุภูปอ
11. ตำนานพระธาตุภูขวาง ตำบลแม่ณาเรือ
12. ตำนานพระธาตุดอยน้อย
13. ตำนานพระธาตุแซ่โหว้
14. ประวัติวัดพระธาตุจอมไคร้
15. ประวัติวัดพระธาตุน้อยจำไก่
16. ตำนานพระธาตุดอยคำ ตำบลร่มเย็น อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา
17. ตำนานพระธาตุดอยหยวก ตำบลปง อำเภอปง จังหวัดพะเยา
18. ตำนานพระธาตุสบแวน ตำบลห้วยน อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา
19. พระธาตุภูซาง ต.ภูซาง อ.เชียงคำ (พระเกศาธาตุ, พระทันตธาตุ)

คำว่าตำนานมาจากภาษาขอม ภูณาล หรือ ตันนาล แปลว่า เรื่องโบราณที่เล่าต่อ ๆ กันมา (บำเพ็ญ ะวินและอุดม รุ่งเรืองศรี, 2530, น. 168) วรรณกรรมตำนานนั้น ถือเป็นเอกสารบันทึกข้อมูลที่เป็นแบบฉบับในการบันทึกเหตุการณ์ของอดีตอันเก่าแก่ที่สุดใน สยามประเทศ นักศึกษาประวัติศาสตร์ส่วนมากจะให้น้ำหนักความสนใจไปที่ตำนานเรื่องราวของทางภาคเหนือ ซึ่งเป็นข้อมูลเหตุการณ์ก่อนหน้าอาณาจักรสุโขทัย ล้านนาไทย และอยุธยา ส่วนใหญ่เนื้อหาของวรรณกรรมตำนานเหล่านี้จะมีลักษณะต่อไปนี้

1. เกี่ยวกับพุทธศาสนาทั้งระยะเวลาและสถานที่ มีเรื่องราวเกี่ยวพันกับอิทธิปาฏิหาริย์ โดยจะโยงเหตุการณ์ตั้งแต่ก่อนพุทธกาลหรือเริ่มจากสมัยพุทธกาล ไปจนถึงเหตุการณ์ทางพุทธศาสนาใน อินเดีย ลังกาทวีป จนกระทั่งถึงการประดิษฐานพระพุทธรูปในล้านนา การกำหนดตัวเลข วันเดือน ปี หรือศักราช ที่ระบุเวลาไม่ชัดเจน กระຈ้าง

2. เรื่องราวส่วนใหญ่มุ่งเน้นอธิบายที่มาของศาสนสถาน

รูปแบบการเขียนวรรณกรรมตำนานเหล่านี้มีลักษณะเฉพาะคือ (1) มีการเขียนแบบชาดก และผู้แต่งเป็นพระภิกษุหรือ ผู้ที่เคยบวชเป็นพระภิกษุ (2) ใช้ภาษาบาลี โดยการยกภาษาบาลีในเบื้องต้น คือ ปณามคาถา บทนมัสการพระรัตนตรัย และในเนื้อหาที่มีภาษาบาลีแทรกแล้วอธิบาย และ (3) ชื่อบุคคล สถานที่ที่เป็นภาษาบาลี และมีการเชื่อมโยงกับเหตุการณ์ใน

พระพุทธศาสนาเข้ากับสถานที่ที่ต้องการอธิบาย เพื่อสถาปนาความศักดิ์สิทธิ์และความน่าเชื่อถือให้กับสถานที่นั้น ๆ ในประเด็นดังกล่าวนี้ คัมภีร์สำคัญคือตำนานพระเจ้าเลียบโลกมีบทบาทสำคัญมากในการเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญที่บันทึกที่มาของปูชนียสถานต่าง ๆ ในล้านนาและที่อื่น ๆ

พระธาตุในจังหวัดพะเยาที่บันทึกไว้ในคัมภีร์สำคัญคือตำนานพระเจ้าเลียบโลกคือพระธาตุจอมทองในเขตอำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ส่วนพระธาตุองค์อื่น ๆ ในจำนวน 18 แห่งนี้มีความเก่าแก่ และมีตำนานรองรับทั้งลายลักษณ์และมุขปาฐะ เช่น พระธาตุภูขวาง พระธาตุปู่ป่อ พระธาตุดอยจุก พระธาตุงามจอมไคร้ พระธาตุจอมคีรี พระธาตุขิงแกง พระธาตุสบแวน พระธาตุดอยคำ พระธาตุดอยหยวก พระธาตุภูซาง พระธาตุภูขวาง เป็นต้น แต่เนื้อหาของตำนาน กล่าวคือโครงสร้าง อนุภาคต่าง ๆ ตลอดจนรูปแบบและกลวิธีการสร้างแม้จะเหมือนกับตำนานพระเจ้าเลียบโลก แต่ไม่มีปรากฏในบันทึกพุทธตำนานพระเจ้าเลียบโลก แต่มีประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับวรรณกรรมตำนานปูชนียสถานเหล่านี้ในด้านรูปแบบและด้านการสร้าง (Creation) ที่มีลักษณะเฉพาะเนื่องจากมีเนื้อหาการอธิบายชื่อของสถานที่และรองรับความศักดิ์ของสถานที่ด้วยวิธีการสถาปนาความศักดิ์สิทธิ์ คือการกล่าวถึงการเสด็จมาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และมีองค์ประกอบที่สำคัญของวรรณกรรมตำนาน ได้แก่ คณะตามเสด็จ พุทธพยากรณ์ การประทานสัญลักษณ์บางอย่าง ชาวพื้นเมือง เป็นต้น วรรณกรรมตำนานพระธาตุเหล่านี้มีรูปแบบในการสร้างเฉพาะตัว

รูปแบบวรรณกรรมตำนานพระธาตุในจังหวัดพะเยา

รูปแบบวรรณกรรมหมายความว่า ลักษณะคำประพันธ์ได้แก่ รูปแบบร้อยแก้ว และร้อยกรอง รูปแบบร้อยแก้ว คือ คำประพันธ์ที่เรียบเรียงขึ้นตามข้อบังคับของฉันทลักษณ์ คำประพันธ์ที่ใช้แต่งเป็นร้อยกรอง เช่น โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ร่าย ร้อยแก้ว คือ คำประพันธ์ที่ไม่กำหนดบังคับตามฉันทลักษณ์ แต่อาจจะใช้บ้างเพื่อเพิ่มความไพเราะมีการสรรคำใช้เพื่อให้เกิดความสละสลวย ไพเราะเหมาะเจาะด้วยเสียงและความหมาย เช่นเดียวกับร้อยกรอง วรรณกรรมลายลักษณ์ตำนานพระธาตุในจังหวัดพะเยาแบ่งออกเป็นสองประเภทคือ รูปลักษณ์เดิม และรูปลักษณ์ใหม่

วรรณกรรมตำนานในรูปลักษณ์เดิม

วรรณกรรมตำนานในรูปลักษณ์เดิมได้แก่ ตำนานพระธาตุที่บันทึกบนใบลาน พับสา ศิลาจารึกหรือโลหะ ซึ่งแต่เดิมเป็นระบบมุขปาฐะ ต่อมาตำนานพระธาตุเหล่านั้นได้รับการปริวรรต

หรือเรียบเรียงขึ้นใหม่ จัดพิมพ์ในรูปหนังสือเป็นเล่ม และจากอักษรธรรมล้านนากลายเป็นภาษาไทยกลาง และบทบาทและหน้าที่ของวรรณกรรมตำนานเหล่านี้ถูกเปลี่ยนไปจากเดิมคือเพื่อใช้เป็นเนื้อหาในคัมภีร์เทศน์ เป็นวรรณกรรมที่ใช้อ่านเพื่อความรู้สำหรับผู้สนใจใคร่รู้เรื่องราวที่มาของพระธาตุเท่านั้น นอกจากนี้ตำนานพระธาตุยังได้รับการนำเสนอในเวทีด้วยจึงเป็นการทำหน้าที่รูปแบบใหม่ของวรรณกรรม

จากการศึกษาพบว่า ส่วนใหญ่ ประกอบด้วยรูปลักษณ์เดิมและรูปลักษณ์ใหม่ และตำนานที่มีการเรียบเรียงใหม่โดยอาศัยข้อมูลเดิม แต่มีการเพิ่มเติมรายละเอียดอื่น ๆ เข้ามา และเป็นคำประพันธ์ประเภทร้อยแก้ว และอาจแบ่งย่อยได้อีก 3 ประเภทคือ 1) ร้อยแก้วปนร้อย 2) ร้อยแก้วปนบาลี หรือมีการเปลยักศัพท์ มีคำบาลีมาคั่น และมีการแปลกำกับ และ 3) ร้อยแก้วหรือความเรียง บรรยายตำนานพระธาตุ เป็นความเรียงด้วยภาษาไทยกลางปัจจุบัน วรรณกรรมตำนานพระธาตุพะเยามีลักษณะคำประพันธ์ที่หลากหลายตามกล่าวมาข้างต้น

ตำนานพระธาตุจังหวัดพะเยาจัดตามลักษณะคำประพันธ์

1) วัดพระธาตุจอมทอง พะเยา เป็นตำนานที่มีเนื้อหาอิงกับตำนานพระเจ้าเลียบโลก และเชื่อมต่อกับตำนานพระเจ้าตนหลวง ดังนั้นลักษณะคำประพันธ์จึงเป็นร้อยแก้ว ปนร้อย มีสัมผัสอักษร สัมผัสคำ ภาษาที่ใช้คือภาษาล้านนาโบราณปนภาษาบาลี

2) ตำนานวัดพระธาตุภูขวาง ตำบลแม่ณาเรื่อ จังหวัดพะเยา* ร้อยแก้ว ปนบาลี สำนวนภาษาไทยโบราณ ตำนานพระธาตุภูขวางหลวง อำเภोजุน บันทึกรด้วยอักษรไทยภาคกลาง ข้อความเป็นภาษาไทยปนล้านนา มีภาษาบาลีผสม

3) ตำนานภูขวางหลวง เมืองพยาว จ.ศ.1374 และ พศ. 2473 จศ.1297

4) ตำนานพระธาตุขิงแกง บันทึกรด้วยภาษาอักษรธรรมล้านนา จารึกในใบลานขนาดลาน 4 คือ ข้อความในหน้าลาน มี 4 บรรทัด และยังมีตำนานพระธาตุที่ได้รับการเรียบเรียงใหม่ด้วยภาษาไทยปัจจุบันปนภาษาล้านนา และบาลี

5) ตำนานพระธาตุดอยจุก อำเภोजุน เป็นตำนานที่เรียบเรียงขึ้นใหม่ แต่มีโครงสร้างการเรียบเรียงแบบดั้งเดิม ลักษณะภาษาที่ใช้นำเสนอเนื้อหาตำนาน เป็นภาษาไทยกลางปนล้านนา และบาลี เป็นร้อยแก้ว

6) ตำนานม่อนจำศีล ดอยถ้ำพะเยา อักษรธรรมล้านนา

7) ตำนานพระธาตุหงส์หิน มีลักษณะพิเศษต่างจากวรรณกรรมพระธาตุทั่วไปคือ ตำนานเรียบเรียงตามคำวาทธรรมคำขอเรื่องหงส์หิน ของตำบลหงส์หิน จังหวัดพะเยา

8) ตำนานพระธาตุปูอ เนื้อหาเป็นร้อยแก้วภาษาล้านนาเชื่อมโยงกับตำนานพระธาตุจอมทอง

9) ตำนานพระธาตุสบแวน สำนวนร้อยแก้ว ภาษาล้านนาปนภาษาไทยภาคกลาง และ

10) ตำนานพระธาตุภูซาง เรียบเรียงเป็นร้อยแก้วภาษาล้านนาปนภาษาไทยภาคกลาง ส่วนพระธาตุที่เหลือจำนวน 9 แห่งนั้นมีตำนานมุขปาฐะรองรับ ตำนานทั้งสองประเภทคือทั้งรูปมุขปาฐะและลายลักษณ์ มีเนื้อหาสำคัญ ที่ดำเนินการตามตำนานพระเจ้าเลียบโลก คือมีการระบุงการเสด็จมาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพร้อมคณะผู้ติดตามและการโปรดสรรพสัตว์ในดินแดนล้านนา และการพบปะคนท้องถิ่น ยักษ์ และสัตว์ การประทานพระเกศาธาตุ พุทธทำนาย พร้อมทั้งชื่อสถานที่นั้น ผู้ให้ข้อมูลในชุมชนระบุงความเชื่อเกี่ยวกับตำนานของพระธาตุแต่ละแห่งว่า “พระเจ้า (พระพุทธเจ้า) มาที่นี่”

วรรณกรรมตำนานพระธาตุเมืองพะเยากับตำนานพระเจ้าเลียบโลก

การตรวจสอบกับ ตำนานพระเจ้าเลียบโลก ฉบับวัดคูคำ ที่ปริวรรตเป็นอักษรไทย ปัจจุบันโดย สิงฆะ วรรณสัย กัณฑ์ที่ 8 พบว่า พระพุทธองค์เสด็จจากเมืองเชียงรายและเมืองพะเยา ประทานเกศาธาตุ พระยาสุตตโสมเจ้าเมืองนามาบรรจุมอบทองคำประดิษฐานไว้ในในถ้ำแห่งหนึ่ง และมีพุทธดำรัสให้นำเอาธาตุแขนข้างซ้ายมาประดิษฐานไว้ด้วยหลังจากพระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว จากนั้นจึงเสด็จไปลำปาง และตำนานพระเจ้าเลียบโลกระบุงการเสด็จมาที่จังหวัดพะเยาของพระพุทธเจ้าเพียงครั้งเดียว (พุทธตำนานพระเจ้าเลียบโลก, 2552) วรรณกรรมตำนานพระธาตุพะเยาที่สร้างตามรูปแบบของพุทธตำนานพระเจ้าเลียบโลก มีกระบวนการที่น่าสนใจ

กระบวนการสร้างวรรณกรรมตำนานพระธาตุในจังหวัดพะเยา

การสร้างวรรณกรรม (Creation) หมายถึงกระบวนการเขียนวรรณกรรมที่ผู้เขียนเรียบเรียงนำมาใช้ในการสร้างวรรณกรรมตำนานพระธาตุ ตำนานพระธาตุในจังหวัดพะเยานั้น มีเนื้อหาที่เขียนด้วยสำนวนภาษาล้านนาโบราณ และ สำนวนภาษาไทยกลางที่เรียบเรียงขึ้นใหม่ในการสร้างวรรณกรรมตำนานพระธาตุนั้น ผู้เขียน/ผู้เรียบเรียงได้เรียบเรียงเนื้อหาโดยกำหนด

โครงสร้างไว้ไว้ 3 ตอนได้แก่ (1) เนื้อหากล่าวย้อนหลังกลับไปสมัยพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ เป็นเนื้อหาเป็นปรัมปราคติ (2) เนื้อหากล่าวเหตุการณ์ภายหลังพระพุทธเจ้าทรงปรินิพพานแล้ว โดยมีการอ้างอิงบุคคลคือพระเจ้าอโศกมหาราช และ (3) เนื้อหากล่าวถึงเหตุการณ์ที่เชื่อมโยงถึงเวลาปัจจุบัน การสร้างบุญกุศล ทำนุบำรุง ปฏิสังขรณ์พระธาตุเจดีย์ และการระบุมุ่งหมายในการการคัดลอกตำนาน วันเดือน ปีและชื่อของผู้คัดลอก

โครงสร้างหลักทั้งสามข้างต้นถือเป็นกระบวนการสถาปนาความศักดิ์สิทธิ์ให้กับสถานที่ องค์ประกอบที่ 1 คือ การเสด็จของพระพุทธเจ้าประกอบด้วย พุทธปรารภ คือ ทรงปรารภถึงภารกิจในการเดินทางจาริตไปโปรดเวไนยสัตว์ยังดินแดนต่าง ๆ ด้วยทรงเห็นว่า เวลาของพระองค์เหลืออยู่ไม่มากแล้ว การเสด็จและคณะผู้ติดตาม ประกอบด้วย พระอานนต และบุคคลในยุคลัง ได้แก่ พระเจ้าอโศกมหาราช พระโสณะ พระอูตระ และมหาเทพ เช่นพระอินทร์ ความเป็นท้องถิ่น ชนพื้นเมือง สัตว์ เป็นต้น การประทานพระเกศธาตุ และวัสดุที่ใช้เก็บรักษาพระธาตุ เช่นกระบอกไม้ไผ่ เป็นต้น

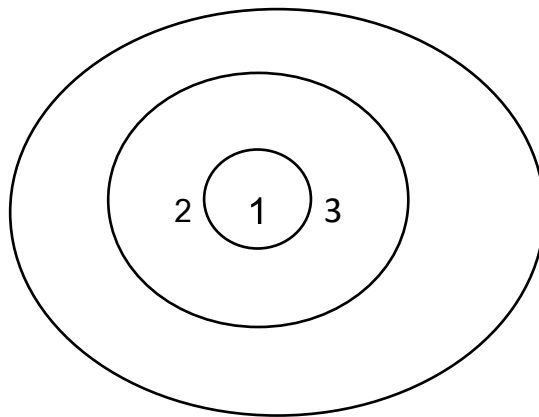
“นะโม ตัสสัตุ ที่นี้จักกล่าวเป็นตำนานพระชินธาตุมุนีราชะปันนา เมื่อพระพุทธเจ้าทรงมานในพระเชตะวันอารามยังเมืองสาวตถิ เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้ปัญญาสัพพัญญูเป็นพระได้แล้ว 25 พรรษาในคืนหนึ่งพระพุทธเจ้านอนในคันธะกุฎิในเชตะวันอารามยามจะใกล้รุ่งจึงรำเปิงว่า บัดนี้อายุได้ 60 ปีเข้ามานี้แล้ว เมื่ออายุได้ 80 ปี ก็จักนิพพานไปแล้ว ควรกูอธิษฐานธาตุให้ย่อยเป็น 3 ประการ ให้คนและเทวดาแจกไว้ให้เป็นทีนบไหวบูชาเสมอเหมือนแทนตนพุทธองค์กูเมื่อยังทรงมานี้” (ตำนานพระเจ้าตนหลวงตำนานฉบับดั้งเดิม)

ด้านเนื้อหากล่าวถึงเหตุการณ์ที่เชื่อมโยงถึงเวลาปัจจุบัน จะกล่าวถึง พุทธสถาน ซึ่งในที่นี้หมายถึง การสร้างหรือการปฏิสังขรณ์พุทธสถาน รวมไปถึงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นด้วย สิ่งปลูกสร้างที่ได้รับการสร้างขึ้นนั้น เกิดจากแรงศรัทธาที่เกิดขึ้นจากเรื่องราวในตำนาน และตำนานเหล่านี้เอง มีบทบาทสถาปนาความศักดิ์สิทธิ์ให้กับสถานที่ กล่าวคือเนื้อหาในตำนานที่กล่าวถึงพุทธทำนาย ที่ทรงประทานไว้ในช่วงเวลาที่พระองค์เสด็จมายังสถานที่เกิดตำนาน ลักษณะเฉพาะของตำนานส่วนนี้จะเน้นที่พุทธสถานที่เป็มูลเหตุของตำนานเรื่องนั้น นั่นคือเป็นแก่นเรื่องของตำนาน และพุทธสถานต่าง ๆ เช่น พระธาตุ พระพุทธบาท พระนอน เป็นต้นเป็นประจักษ์พยานที่เกิดขึ้นตามพุทธทำนาย ดังพระธาตุต่าง ๆ ในจังหวัดพะเยา นอกจากนี้ยังมีพุทธสถานอีกประเภทหนึ่งที่เกิดขึ้นจากความศรัทธาของพุทธศาสนิกชน และมีการบันทึกไว้ในเนื้อหาตำนานด้วย ดังตัวอย่าง

จากเนื้อหาของตำนานพระธาตุจังหวัดพะเยา สรุปได้ว่า ผู้สร้างตำนานเสนอวิธีการสร้าง โดยมีเนื้อหาดังนี้คือ มีการสร้างพุทธสถานรองรับการได้มาของพระพุทธรูปพร้อมคณะผู้ติดตาม พระพุทธรูปประทานเส้นพระเกศา และมีพุทธทำนายถึงอนาคตกาลของพระธาตุ และสถานการณ์ของพุทธศาสนา มีประวัติศาสตร์ท้องถิ่น บันทึกวันเวลาการสร้าง ผู้เป็นประธานในการทำนุบำรุงพระธาตุ

องค์ประกอบสำคัญของวรรณกรรมตำนานพระธาตุ

จากการศึกษาเนื้อหาของวรรณกรรมตำนานพระธาตุ พบว่ามีองค์ประกอบสำคัญสามประการ คือ 1) แก่นเรื่อง 2) เนื้อหาหลัก และ 3) เนื้อหารอง ดังแผนภูมิองค์ประกอบเนื้อหาของตำนานพระธาตุ

1. แก่นเรื่อง

แก่นเรื่อง หรือ แนวเรื่อง มีความหมายที่ระบุถึงใจความหลักหรือแนวคิดที่เป็นประเด็นสำคัญหรือสาระที่ผู้แต่งต้องการนำเสนอ อุดม หนูทอง (2522) มีความเห็นว่า แก่นเรื่องคือ สาระหรือสัจจะที่ผู้ประพันธ์ยังเห็น เชื่อถือหรือยึดถือ และประสงค์จะสื่อสารไปยังผู้อ่าน ด้าน ร้อยจวน อินทรกำแหง (2524) กล่าวถึงสาระของเรื่องว่า “หมายถึงแนวคิดทัศนะ หรือเจตนารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งของผู้แต่งที่ต้องการสื่อสารมายังผู้อ่าน บางทีผู้แต่งอาจจะบอกผู้อ่านตรง ๆ หรือให้ตัวละครเป็นผู้บอก หรืออาจปรากฏที่ชื่อเรื่อง แต่โดยมากแล้วผู้แต่งจะไม่บอกตรง ๆ ผู้อ่านต้องค้นหาสาระของเรื่องเอาเอง”

แก่นเรื่องของวรรณกรรมพระธาตุอยู่ทีชื่อของเรื่องและสาระเนื้อหาที่อ่านจบแล้วสามารถบอกได้ว่า ผู้แต่งตำนานต้องการสื่อหรือบอกให้ผู้รับสารได้รับทราบเรื่องราวอะไร ดังเช่นตำนานพระธาตุจอมทอง ตำนานพระธาตุคอกยอ พระธาตุภูขวางเป็นต้น สารัตถะของวรรณกรรมพระธาตุจึงอยู่ที่ความต้องการให้ผู้รับสารรับทราบความเป็นมาของพระธาตุแห่งนั้น บางที่เกี่ยวข้องกับชื่อพระธาตุด้วยคือต้องการอธิบายชื่อของพระธาตุที่สอดคล้องกับตำนาน เช่น พระธาตุภูโป มีตำนานที่สอดคล้องกับชื่อเรื่อง คือพลูที่กินกับหมากยังเพียงพอหรือไม่ ภูโป หรือพลูพอ ดังตำนานด้านล่างนี้

“ว่าอันแล้วพระพุทเจ้าก็ได้สั่งคนคอยล่องมาจึงจวบขาสองฝัวเมียไปพนไรร้อยหั้น ขาทั้งสองไม่มีสังขาก็ไม่ห่อผู้ฝักกล่าวว่าดูราย่า เราไม่มีสังจักทานสักอันนี้หนอ ว่าอันแล้วจึงกล่าวว่า ปุรายังพอทานกา ผู้เมียกล่าวว่าเอาปุรายังพอทาน และสองขาก็จึงเอาปูไปทานจิมพระพุทเจ้าหั้นและ ขาทั้งสองกล่าวว่า ตัวข้าก็เฒ่าแก่แล้วเขี้ยวก็หล่อนเสียทั้งสองแล้ว ขอพระพุทเจ้า เอาครกหินนี้ไปตำหมากกิน เป็นดังตัวข้าทั้งสองนี้เถิดว่าอันแล้วขาทั้งสองก็ให้ครกหินเป็นทานแก่พระพุทเจ้าหั้นและพระพุทเจ้าจึงกล่าวว่า ดูราอาณนที่ขาเฒ่าแก่ทั้งสองพูดกันว่า ปุรายังพอทานกว่าอันแล้วก็ให้ปูเป็นทานแก่พระตถาคตสันนี้ ภายหน้าฐานะที่นี้จักได้ชื่อว่าปูพอจะและ ภายลุนจักได้ชื่อว่าปูพอจะและ ขาทั้งสองให้ครกหินเป็นทานแก่พระตถาคตว่าสันนี้ ภายหน้าเมืองวันนีเยยะอันใดจักสมฤทธิด้วยหินมากนักจักแลฯ” (ตำนานพระธาตุภูโปคัฒาจาก ตำนานพระเจ้าตนหลวง ตำนานฉบับดั้งเดิม)

แก่นเรื่องตำนานพระธาตุจอมทองระบุสารัตถะความเป็นมาของปูชนีสถานพระธาตุจอมทองพร้อมพุททำนายที่ยืนยันถึงชื่อของพระธาตุดังนี้

“พระพุทเจ้าจึงกล่าวว่าดูราอาณนที่ เราได้มาจวบช่วงทองยังบนคอยที่นี้ภายหน้าฐานะที่นี้จะได้ชื่อว่าจอมทองจะและ พระพุทเจ้าทำนายแล้วจึงกล่าวว่า ดูราอาณนที่ เรามาฉั้นข้าวที่นี้ ช่วงทองก็ไม่ให้ทานน้ำแก่เรา และหาน้ำจกดื่มไม่ได้ อาณนที่จึงลงไปขอน้ำจิมพญานาค ภายใต้ตีนคอยกลางทุ่งโน้นมาเถิด” (ตำนานพระธาตุจอมทอง คัฒาจาก ตำนานพระเจ้าตนหลวง ตำนานฉบับดั้งเดิม)

2. เนื้อหาหลัก

เนื้อหาหลักหมายถึง เรื่องราวที่เป็นหลักในการดำเนินเรื่องทั้งหมด เหมือนเนื้อที่หุ้มแก่นเรื่องไว้นั่นเอง ในวรรณกรรมตำนานพระธาตุ เนื้อหาหลักคือการเสด็จมายังล้านนาประเทศ

ของพระพุทธเจ้า การประทานเส้นพระเกศา การบรรจุพระธาตุ การสร้างศาสนสถานเพื่อรองรับ
ตำนาน เนื้อหาหลักช่วยทำให้แก่นเรื่องของวรรณกรรมตำนานพระธาตุมีความเด่นชัดและดู
ศักดิ์สิทธิ์

3. เนื้อหารอง

เนื้อหารองหมายถึงส่วนที่สำคัญรองลงไปจากเนื้อหาหลักที่กล่าวมา เป็นเปลือก
ชั้นนอกที่ห่อหุ้มเนื้อหาหลักไว้ ช่วยให้เนื้อหลักของตำนานมีความสมบูรณ์และน่าศรัทธาและ
เชื่อถือมากขึ้น เนื้อหารองในตำนานพระธาตุ คือตำนานย่อย ๆ ที่เป็นส่วนประกอบเพื่อเสริม
เนื้อหาหลักและเป็นเครื่องยืนยันการดำรงอยู่ของสถานที่จริง บทประณามพจน์ และคำไหว้ก็ถือ
ว่า เป็นเนื้อหารองด้วย

การสร้างปูชนียวัตถุและปูชนียสถาน

หลังจากพุทธพยากรณ์เกี่ยวกับสถานที่แล้ว ตำนานจะระบุการก่อสร้างพระธาตุหรือปู
ชนียวัตถุในบริเวณที่ระบุไว้ในตำนาน ส่วนใหญ่มีการตั้งชื่อปูชนียสถานแห่งนั้นตามที่ระบุไว้ใน
ตำนาน เช่น “พระพุทธเจ้าจึงกล่าวว่าดูราอานนท์ เราได้มาจบช่วงทองยังบนดอยที่นี่ภายหน้า
ฐานะที่นี่จะได้ชื่อว่าจอมทองจะและ พระพุทธเจ้าทำนายแล้วจึงกล่าวว่า ดูราอานนท์ เรามาฉัน
ข้าวที่นี่ ช่วงทองก็ไม่ให้ทานน้ำแก่เรา และหาน้ำจืดดื่มไม่ได้ อานนท์จึงลงไปขอน้ำจืดพญานาค
ภายใต้ดินดอยกลางทุ่งโน้นมาเถิด” (ตำนานพระธาตุจอมทอง คัดมาจากตำนานพระเจ้าตน
หลวง ตำนานฉบับดั้งเดิม)

บทสรุป

การวิเคราะห์ตำนานพระธาตุจังหวัดพะเยาในฐานะเป็นข้อมูลปฐมภูมิของการสร้าง
นวัตกรรมนิทาน โดยอาศัยข้อมูลลายลักษณ์จำนวน 10 เรื่อง และมุขปาฐะจำนวน 7 เรื่อง จาก
ทั้งหมด 41 เรื่อง พบว่า ข้อมูลตำนานพระธาตุที่เป็นลายลักษณ์ ส่วนหนึ่งได้รับการพิมพ์
เผยแพร่ด้วยภาษาไทยกลาง และปัจจุบันมีการเผยแพร่ข้อมูลตำนานในอินเทอร์เน็ต จำนวน 19
เรื่อง นอกจากนี้ยังมีข้อมูลลายลักษณ์ที่จารึกด้วยอักษรธรรมหรือไทยวน การวิเคราะห์สรุปได้
ดังนี้

1. ด้านรูปแบบ แต่งด้วยภาษาล้านนาร้อยแก้วปนบาลี ทั้งในรูปแบบเดิมและเรียบเรียงขึ้นใหม่ โดยอาศัยโครงเรื่องและอนุภาคจากพุทธตำนานพระเจ้าเลียบโลก

2. ด้านการสร้าง พบว่า ผู้แต่งได้นำเสนอเนื้อหาที่กล่าวย้อนหลังกลับไปสมัยพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ เป็นเนื้อหาเป็นปริศนาประหลาด

3. มีเนื้อหากล่าวเหตุการณ์ภายหลังพระพุทธเจ้าทรงปรินิพพานแล้ว โดยมีการอ้างอิงบุคคลคือพระเจ้าอโศกมหาราช

4. มีเนื้อหาที่กล่าวถึงเหตุการณ์ที่เชื่อมโยงถึงเวลาปัจจุบัน การสร้างบุญกุศล ทำนุบำรุง ปฏิสังขรณ์พระธาตุเจดีย์ และการระบุดมมุ่งหมายในการการคัดลอกตำนาน วันเดือน ปี และชื่อของผู้คัดลอก

5. การอ้างอิงถึงการเสด็จมาของพระพุทธเจ้า โดยมีการสร้างปูชนียสถานรองรับ และเนื้อหาในตำนานระบุสถานที่ที่มีชื่อสอดคล้องกับพุทธคำรัสและพุทธทำนายทำให้เนื้อหาด้านความน่าเชื่อถือมากขึ้น ประกอบกับศรัทธาของพุทธศาสนิกชนชาวล้านนาที่มีต่อปูชนียสถานอย่างแน่นแฟ้นไม่คลอนแคลน

6. วรรณกรรมตำนานพระธาตุในจังหวัดพะเยาจึงมีบทบาทในการช่วยทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้ดำรงสืบต่อด้วยวิธีการเขียนตำนานที่ช่วยในการสถาปนาความศักดิ์สิทธิ์ให้กับปูชนียสถาน

การนำข้อมูลวรรณกรรมตำนานพระธาตุในจังหวัดพะเยาที่มีเนื้อหาที่เต็มไปด้วยโบราณคดี (คำศัพท์โบราณ) และคำศัพท์ทางพุทธศาสนาปนด้วยคำศัพท์ท้องถิ่นเพื่อนำไปสู่นวัตกรรมนิทานเป็นกระบวนการที่ใช้ขั้นตอนและเวลา ดังต่อไปนี้

1. คณะผู้วิจัยได้อารธนาโมนัสพระสงฆ์นักวิชาการที่เชี่ยวชาญด้านตำนานพระธาตุจำนวนสองรูปจาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา และผู้เชี่ยวชาญวรรณกรรมท้องถิ่นอีก 1 ท่าน เพื่อดำเนินการชำระสำนวนตำนานพระธาตุจังหวัดพะเยาจำนวน 19 เรื่อง เพื่อทำการชำระตำนานที่ปรากฏอยู่ตามศาสนสถานต่าง ๆ และที่มีการตีพิมพ์เผยแพร่ในรูปแบบต่าง ๆ อาทิ หนังสือ อินเทอร์เน็ต ที่มีความคลาดเคลื่อน เพราะคัดลอกสืบทอดกันมาทำให้มีความชัดเจนถูกต้องมากยิ่งขึ้น ผลการชำระพบว่า ตำนานพระธาตุทั้ง 19 เรื่อง มีความเชื่อมโยงกันโดยมีตำนานพระธาตุจอมทองและตำนานพระเจ้าตนหลวงทุ่งเอี้ยงเป็นต้นเค้า และผู้เชี่ยวชาญทั้งสามท่าน มีความเห็นพ้องว่า ควรคัดเลือกเอาตำนานที่ชำระสำนวนแล้วจำนวน 8 เรื่องที่มีความสมบูรณ์ชัดเจนด้วยเนื้อหา คือตำนานพระธาตุภูขวางหลวง ตำนานวัดพระธาตุขิงแกง

ตำนานพระธาตุวัดป่าแดงบุญนาคน ตำนานวัดพระธาตุภูขวางตำบลแม่นาเรือ ตำนานวัดพระธาตุคายน้อย ตำนานพระธาตุภูขวาง ตำนานพระธาตุคายน้อย และตำนานพระธาตุสบแวน เพื่อใช้เป็นข้อมูลต้นฉบับสำหรับการสร้างนวัตกรรมนิทาน

2. คณะผู้วิจัยได้เชิญผู้เชี่ยวชาญด้านกระบวนการสร้างนิทาน มาให้ความรู้กระบวนการสร้างนิทานและจัดทำกิจกรรมการนำข้อมูลตำนานพระธาตุจำนวน 8 เรื่องที่ได้รับการชำระสำนวนให้อ่านง่าย มาสร้างเป็นนิทาน และครูผู้เข้ารับการอบรมได้ทำการคัดเลือกนิทานที่อยู่ในท้องถิ่นของตนเองจำนวน 4 เรื่องคือ ตำนานพระธาตุวัดป่าแดงบุญนาคน ตำนานวัดพระธาตุภูขวางตำบลแม่นาเรือ ตำนานวัดพระธาตุคายน้อย ตำนานพระธาตุภูขวาง และประวัติพระเจดีย์สมัยใหม่คือวัดแม่กาห้วยเคียน มาทำการศึกษาเนื้อหาวรรณกรรมตำนานพระธาตุ และนำไปแต่งเป็นนิทานด้วยสำนวนร้อยกรองคือกาพย์ยานี 11

3. คณะผู้วิจัยได้นำนิทานที่แต่งและขัดเกลาสำนวนโดยผู้เชี่ยวชาญแล้ว นำไปแปลเป็นภาษาอังกฤษเป็นสำนวนร้อยแก้ว และตรวจสอบความถูกต้องด้านภาษาจากเจ้าของภาษา

4. มีการนำนิทานทั้งสองภาษาไปใช้ในห้องเรียนกลุ่มเป้าหมาย

บรรณานุกรม

กระทรวงมหาดไทย, สำนักงานจังหวัดพะเยา. *หนังสือประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัด*

พะเยา. ม.ป.ท.ม.ป.พ.

กรมศิลปากร, สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ. (2550). *ศัพทานุกรมโบราณคดี*.

กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิม

พระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ. (2544). *วัฒนธรรม พัฒนาการทาง*

ประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดพะเยา. จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราช

พิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. กรุงเทพฯ :

กระทรวงมหาดไทย : กระทรวงศึกษาธิการ : กรมศิลปากร.

ประภัสสร ชูวิเชียร. (2554). *5 มหาเจดีย์สยาม*. กรุงเทพฯ : มิวเซียมเพรส.

พระคัมภีร์ปฐมวงศ์ ตำนานว่าด้วยการสร้างพระสถูปเจดีย์. (2511). *พิมพ์เรื่องในงานพระราชทานเพลิงศพนางอนุ ทองไข่มุกด์*.

- พระธรรมวิมลโมลี. (2550). *อัครดุษฎีบัณฑิตแห่งกุฎกาฬยาว*. พะเยา: วัดศรีโคมคำ ตำบลเวียง
อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา
- พระมหาศรีบรรตร ธิธมโม และคณะ. (2545). *พระธาตุสำคัญเมืองพะเยา*. โครงการสืบสาน
วัฒนธรรมกุฎกาฬยาวมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระศรีวิสุทธิโกศล. (2546). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์มหาปริณิพพานสูตร : ศึกษาเฉพาะกรณีการ
รักษาหลักพระธรรมวินัย* (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
กรุงเทพฯ.
- บำเพ็ญ ะวิน,และอุดม รุ่งเรืองศรี, (2530). *รายงานการวิจัยศัพท์หมวดภาษาบาลีขอมล้านนา
และศัพท์ขอมในภาษาล้านนา*.ภาควิชาภาษาไทย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พระมหาสามีธรรมรส. (2553). *พุทธตำนานพระเจ้าเลียบโลก*. ปวีบรรตโดย สิงฆะ วรรณสัย.
โครงการหนังสือธรรมะธรรมทาน คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พิมพ์เป็นธรรม
บรรณาการ เนื่องในงานพิธีกฐินพระราชทาน ณ วัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร
ลำพูน วันอาทิตย์ที่ 31 ตุลาคม พ.ศ. 2553.
- รัฐจวน อินทรกำแหง. (2524). *การอ่านและการพิจารณาหนังสือ*. (พิมพ์ครั้งที่ 5), กรุงเทพฯ:
อักษรเจริญทัศน์.
- สถาบันวิจัยสังคม. *มหาวิทยาลัยเชียงใหม่*. (2534). *รายชื่อหนังสือโบราณล้านนา : เอกสาร
ไมโครฟิล์มของสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พ.ศ.2521-2533*. เชียงใหม่:
สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุจิตต์ วงศ์เทศ. (บ.ก.). (2538). *ประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมเมืองพะเยา*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดพะเยา. (2555). *วัดในจังหวัดพะเยา*. สืบค้น 4 มกราคม
2561, จาก http://pyo.onab.go.th/index.php?option=com_content&view=article&id=184&Itemid=158